

ARBETAREFÖRHÅLLANDEN

AF

GUSTAF AF GEIJERSTAM.

Vid början af år 1897, då dessa rader nedskrifvits, befinner sig arbetarevärlden i Stockholm öfver hufvud i det skede, som är gemensamt för dess förhållanden öfver hela Europa. De stora frågor, som på basis af förra århundradets franska revolution växt till en makt allt ifrån medlet af innevarande sekel, stå ännu olösta, och man vet i närvarande stund lika litet, huru »framtidsstaten» en gång skall komma att gestalta sig, som man öfver hufvud visste det, när Carl Marx' läror började eller gáfvo fart åt den oerhörda arbetarerörelse, hvilken gifvit färg åt hela den senare hälften af 1800-talet. Men hvad som för iakttagaren ter sig som odisputabelt, det är att äfven i en så anspråklös framställning af fakta som den föreliggande, man ej kan sluta ögonen till för den stora schismen mellan arbetare och arbetsgivare. Ty om också denna i vårt samhälle tagit mildare former än i de stora kulturcentra, är det dock naturligt, att just de sträfvanden, hvilka utgått från arbetarne själfva, framför allt bidragit att gifva den nuvarande perioden dess egentliga karakter.

När vi här tala om arbetareförhållandena i Stockholm, är det emellertid gifvet, att endast vissa synpunkter kunna komma att tagas i betraktande. Detta beror dels därpå, att utrymmet i sig själf i ett arbete sådant som det föreliggande är och måste vara knappt tillmätt. Dels beror det äfven däraf, att det enda sättet, hvilket härvidlag kan följas, inskränker sig till rena saksuppgifter. Åtminstone erkänner sig författaren till dessa rader sakna all förmåga att på det skede af utveckling, som vi nu hunnit, precisera en bestämd ståndpunkt i den invecklade arbetarefrågan, något som härvidlag ej heller torde vara nödvändigt.

Det enda, som i rent teoretiskt syfte bör sägas, är, att arbetarerörelsen, liksom hvarje annan, med åren kommit att ändra karakter, och den »för-

vandlingens lag», hvilken denna rörelse i likhet med allt mänskligt varit underkastad, visar sig ej mindre inom det socialdemokratiska arbetarepartiet själfvt än utanför detsamma. Förändringen ligger däruti, att man kommit alltmera från de stora idéerna och till de små praktiska reformkrafterna och det slags reformsträfvanden, hvilka äro möjliga att inom en öfverskådlig tid genomföra. Förändringen visar sig äfven däruti, att man nu mindre än förr har benägenhet att använda våldsamma medel i kampen för olika intressen. Medan å ena sidan de allmänna framtidstänkarna och öfverspända reformidéerna fått maka åt sig för att lämna plats åt rent sakliga spörsmål, oftast af mycket speciell natur, har å andra sidan bland båda partierna en sträfvand blifvit märkbar att på öfvertygelsens väg komma till rätta med hvarandra och att aflägsna de stöttestenar, hvilka förut legat i vägen. Man är numera bland arbetarne ej så aprioriskt misstrogen mot de försök till undanrödjande af sociala missbruk, hvilka komma från de öfverordnades sida. Och å andra sidan torde man bland arbetsgifvare i stort sedt hafva öfvergifvit den afvoga stämning mot arbetarnes sträfvand efter samhällighet och själfhjälps, som är så karakteristisk för epoken. Båda dessa jämkningar i åskådningssätt hafva framtvingsats af tiden och af nödvändigheten. De innebära ett ömsesidigt närmande, framkalladt af behovet att finna framtidens utveckling på den väg, hvilken utstakas af ömsesidigt erkännande af billighet och rättvisa.

* * *

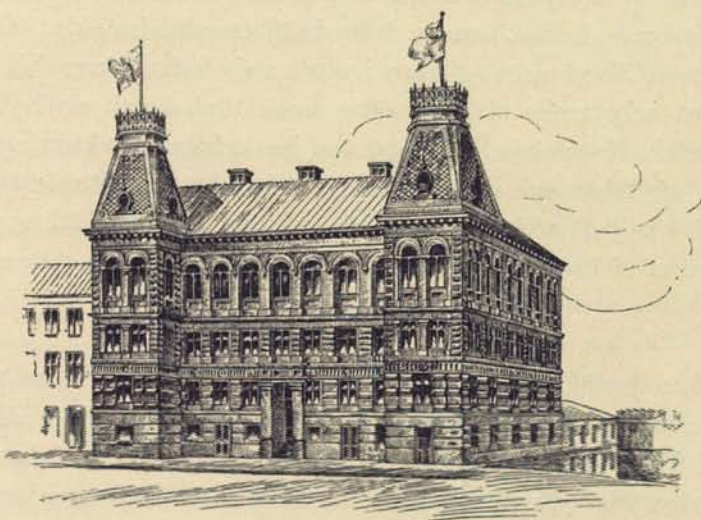
Se vi emellertid på de förändringar, hvilka på sista decenniet inträdt inom våra arbetareförhållanden, har man att söka en af de viktigaste orsakerna härtill i det kraftigt utvecklade *fackföreningsväsendet*. I huru hög grad fackföreningarna ingripit så väl i arbetarens privata lif som i hans ställning i förhållande till arbetsgifvarne, torde ännu vara för tidigt att söka afgöra. Men man kan finna en antydning härom endast genom att kasta en blick på hvad i denna väg under en jämförelsevis kort period faktiskt åstadkommits.

I dess äldsta form finna vi tidigt nog fackföreningstanken representerad, ehuru endast inom helt få yrken. Den äldsta fackförening, vi känna, är typografernas, hvilken helt nyligen firat sitt 50-årsjubileum. Därnäst i ålder kommer bokbinderiföreningen, som stiftades år 1872, hvarjämte äfven maskinarbetareföreningen är af ganska gammalt datum.

Den typografiska föreningen förtjänar uppmärksamhet på grund af sin ålder, men äfven därför att den karakteriserar utvecklingen från en äldre tids synpunkter till en nuvarande. Den stiftades den 24 maj 1846, då den höll sitt sammanträde med ett medlemsantal af 38 personer, och anledningen till dess stiftande synes närmast hafva varit en moralisk. Man åsyftade att bland yrkets medlemmar motverka superi och dåligt lefnadssätt, att genom en förening, bildad bland dem själfva, höja andan inom kåren och samtidigt aktningen för densamma, och man ville »genom personlig beröring, samverkan

och enighet, på hvad dess ledamöter kan bero, befrämja och understödja allt, som för desamma kan vara nyttigt och nöjsamt, och därjämte utgöra en samlingsplats, där ledamöterna, alltid i öfverensstämmelse med deras tid och tillgångar, kunna erhålla bildande, nyttiga och nöjsamma förströelser, bestående hufvudsakligast af lektyr och sång, äfvensom andra nöjen, hvilka kunna öfverenskommas dem emellan».

Man finner af detta citat, huru vidt skildt syftet med denna förening var från hvad som sedan blifvit syftet i våra nybildade fackföreningar. Karakteristiskt är också, att när man, efter några års försök att på denna basis uppehålla föreningen, år 1851 beslutar sig för att med det ideella intresset förbinda ett annat af mera materiell natur, så sker detta af rent ideella grunder. Man beslutar sig för att till medlemmarna, hvilka erlade 24 skil-

45. Stockholms arbetarsförening.

ling i månaden till föreningen, utbetala en liten sjukhjälp och dito begrafningshjälp. Men det betonas, att detta sker för att öka intresset för föreningen och att genom detta materiella intresse sporra flere att därstädes söka inträde. Också påpekas i föreningens minnesblad, huru man under de första 25 åren koncentrerat sina sträfvanden mest på anordnandet af fester och nöjen. I samma riktning har äfven den 1866 grundade Stockholms Arbetareförening verkat, hvilkens betydelse var störst under den tid, som föregick fackföreningarnas.

Men ju närmare vi komma vår egen tid, desto tydligare se vi, huru de materiella intressena träda i förgrunden. Som bekant har typografernas förening stått tämligen utanför den socialdemokratiska rörelsen, och den har icke anordnat några strejker, om den ock deltagit i att med penningeunderstöd lätta vägen för dylika. Men den har icke desto mindre gjort sin insats i kampen för upphjälpanDET af arbetarnes ekonomiska ställning. Den har

uttalat sin opinion till förmån för allmän rösträtt, fullständig religionsfrihet, kostnadsfri undervisning m. m. Den har inlämnat en skrifvelse till myndigheterna angående skattuppbördens fördelning på flere terminer, något som ju också blifvit en verklighet i Stockholm. Den har särskildt deltagit i rösträttsarbetet. Och vidare har den upprättat talrika filialer i landsorten samt bildat mellan alla Sveriges typografer en sammanslutning, hvilken den 1 januari 1887 konstituerade sig som ett helt, benämndt »Svenska typograf-förbundet» med egen tidning och hufvudsäte i Stockholm.

Men dessutom har denna förening i rent ekonomiskt intresse arbetat för och slutligen delvis genomfört den s. k. tariff-frågan, hvarigenom mellan arbetsgifvare och arbetare öfverenskommelse träffats angående ett visst normalpris för typografarbete gällande vid svenska tryckerier.

Ehuru detta förbund kan synas alldeles stå utanför den rörelse, hvilken kallas för den egentliga fackföreningsrörelsen, ser man alltså äfven här, huru sträfvan att förbättra arbetarnes ekonomiska ställning, särskildt genom att träffa formliga aftal med arbetsgifvarne, gjort sig gällande. Denna sträfvan — att inverka genom att få till stånd aftal med arbetsgifvarne, i nödfall äfven genom yttre tvång — har tagit sig ännu tydligare uttryck i hela den öfriga fackföreningsrörelsen.

Man kan helt enkelt säga, att fackföreningarna bildades den dag, då hos arbetarne mognade insikten om den makt, hvilken ligger i deras betydande numerär. I en sammanslutning sådan som den nuvarande arbetareklassens ligger en tillämpning af den bekanta fabeln om käpparna. Skilda åt kan hvarje särskild käpp med lätthet brytas; sammanbundna i en knippa äro de omöjliga att bryta, äfven för den starkaste man. Det har emellertid icke varit lätt att åstadkomma den känsla af solidaritet och gemensamhet i intressen, hvilken för närvarande skapat ett helt nät af föreningar, utgrenande sig öfver hela vårt land. Det har behöfts en ytterst energisk agitation, kraftig inverkan från arbetarepressens sida och — låtom oss erkänna det — ett anmärkningsvärdt socialt tryck för att åstadkomma allt detta. Ty vi böra erinra oss, att den sammanslutning, som här afses, icke är af enbart fredlig natur. Den utgör en bestämdt formulerad förening för att hålla samman under goda och onda dagar, och hvad som här är af största vikt att erinra om är, att medlemskapet i en fackförening medför den bestämda förpliktelsen att deltaga i den arbetsinställelse, som af fackföreningen kan beslutas. Det är arbetarnes sträfvan att genom sammanslutning förbättra sin ställning, som ledt till dessa föreningars bildande, och denna organisationsform har nu utbredt sig till hela landet. Stockholm är hufvudorten för dessa föreningar, och där finnes hufvudsätet för respektive styrelser. Men genom filialer och en ordnad organisation verka dessa föreningar öfver hela landet och stå delvis äfven i förbindelse med utlandet. Dylika föreningar, som ej äro begränsade till Stockholm, kallas »fackförbund». Jag anför här nedan

namnen på dessa förbund jämte uppgift på antalet af de platser, där filialer finnas, och från hvilka afgifter betalas till den gemensamma förbundskassan.

N a m n.	Antal platser.
Järn- och metallarbetareförbundet	47.
Gjutareförbundet	35.
Träarbetareförbundet	50.
Tunnbinderiarbetareförbundet	20.
Bokbinderiarbetareförbundet	11.
Typografiska förbundet	60.
Sveriges allmänna kypareförening	4.
Skrädderiarbetareförbundet	18.
Tapetserare- och sadelmakareförbundet	4.
Måleriarbetareförbundet	17.

De 7 förstnämnda af dessa fackförbund utgifva från Stockholm egna tidningar.

Närmast i ordningen härefter meddelas för fullständighetens skull de fackförbund, hvilka äga samma utgrenade organisation öfver hela Sverige, men hvilkas hufvudsäte är förlagdt utom Stockholm. Dessa äro: grufarbetarnes, bleck- och plåtslagarnes, murarnes, tobaksarbetarnes, kakelugnsmakarnes, bagarnes, handskmakarnes, garfvarnes och skomakarnes fackförbund. Af dessa utgifver det sistnämnda särskild tidning från Göteborg.

Flertalet af dessa förbund tillhöra såsom sådana icke något bestämdt parti, men de flesta af föreningarna i Stockholm tillhöra dock det socialdemokratiska arbetarepartiet, hvilket i Stockholm har en »distriktsstyrelse» samt en »partistyreelse» med tillhörande »verkställande utskott». Dessa socialdemokratiska föreningar i Stockholm uppgå för närvarande till omkring 70 och af dem tillhöra hälften fackföreningar. Namnen på dessa tillika med antalet medlemmar, räknadt som det stod vid slutet af 1895, äro följande:

Asfalt- och cementarbetarefackföreningen	—
Bleckslageriarbetarefackföreningen	62.
Bleck- och plåtslageriarbetarefackföreningen	99.
Borstbinderiarbetarefackföreningen	19.
Bryggeriarbetarefackföreningen	282.
Brädgårdsarbetarefackföreningen	42.
Byggnadssnickare- och timmermansfackföreningen	104.
Båt- och pannplåtslageriarbetarefackföreningen	—
Elektriska montörföreningen	—
Filarefackföreningen	—
Filhuggarefackföreningen	20.
Förgylleriarbetarefackföreningen	25.
Förposten, förbund af f. d. militärer	30.
Gasverksarbetareförbundet	25.
Gatustensättareförbundet	25.
Gaturenållningsarbetarefackföreningen	100.

Glasmästeriarbetarefackföreningen	36.
Gjutarefackföreningen	240.
Gross- och minuthandelsarbetareföreningen	85.
Hamnarbetarefackföreningen	200.
Handskmakarefackföreningen	10.
Hvitgarfvareförbundets afdelning	7.
Hyrkuskarnes fackförening	90.
Kemisk-tekniska fabriksarbetarefackföreningen	38.
Kolbärareföreningen	84.
Korkarbetarefackföreningen	87.
Kopparslageriarbetarefackföreningen	86.
Korgmakeriarbetarefackföreningen	30.
Metallarbetarefackföreningen	—
Modellsnickarefackföreningen	12.
Murareförbundets afdelning	240.
Målaresförbundet	508.
Möbelsnickeriarbetarnes fackförening (Norra)	119.
Norra järnarbetarefackföreningen	558.
Repslageriarbetarefackföreningen	20.
Rörarbetarefackföreningen	275.
Rörstrands arbetareförbund	32.
Sadelmakeriarbetarefackföreningen	60.
Sjömans- och eldarefackföreningen	200.
Skoarbetareförbundets afdelning	210.
Skofabriksarbetarefackföreningen	56.
Skorstensfejariarbetarefackföreningen	461.
Skrädderiarbetareföreningen	—
Slakteri- och charkuteriarbetarefackföreningen	—
Smeds- och hofslageriarbetarefackföreningen	—
Smidesarbetarefackföreningen	—
Socketbruksarbetarefackföreningen	35.
Socialdemokratiska förbundet	40.
Spårvägspersonalens fackförening	255.
Stadsbuds-fackföreningen	60.
Stockholms allmänna grofarbetareförening	150.
Stockholms allmänna kvinnoklubb	44.
Stötareförbundet	30.
Södermalms arbetareförbund	—
Södra järnarbetarefackföreningen	182.
Södra kvinnoklubben	25.
Södra spårvägarnes arbetareförbund	—
Tapetserarefackföreningen	12.
Teaterarbetareföreningen	86.
Telefon- och elektriska arbetarefackföreningen	70.
Tobaksarbetareförbundets afdelning	125.
Toffelmakeriarbetarefackföreningen	29.
Träarbetareföreningen	73.
Tunnbinderiarbetarefackföreningen	44.

Typografiska agitationsklubben	36.
Vadd-, spinneri- och väfveriärbetareförbundet	—
Vagnmakeriärbetarefackföreningen	26.
Varfs- och skeppstimmermansfackföreningen	52.
Vedarbetareföreningen	—
Västra järnarbetarefackföreningen	83.
Yllearbetareförbundet	—
Åkeriärbetarnes fackförening	—

Utom dessa fackföreningar, tillhörande det socialdemokratiska partiet, existera ännu ett tjugotal fackföreningar, hvilka hållit sig på bestämdt afstånd från socialisterna. De mest betydande bland dessa äro typografernas och bokbindarnes föreningar.

Dessa fackföreningar hafva nu till syfte att förbättra arbetarnes ställning i ekonomiskt afseende, och de förfoga tillsammans öfver icke obetydliga penningemedel, sammanbragta genom arbetarnes egen försorg. Upphufvet till dessa föreningar gafs af f. d. metallarbetaren, sedermera riksdagsmannen Johannes Svensson, hvilken med ifver verkade för den idén, att arbetarne genom sammanslutning skulle söka värna om sina egna intressen, och saken diskuterades första gången på ett möte år 1881. Frukten af detta var, att man tillsatte en kommitté för att behandla frågan, och där-efter skedde upprop till de särskilda yrkenas representanter att samman-sluta sig i det angifna syftet. Så bildades år 1882 den första egentliga fackföreningen, hvilken var träarbetareföreningen. Och redan 1883 kunde sammanslutningen ske till fackföreningarnas centralkommitté.

På grund af praktiska svårigheter vid att ordna det hela lyckades man dock icke att ena sig om några bestämda former för denna centralkommittés verksamhet, utan de olika föreningarna arbetade som förut hvar för sig med särskilda stadgar. År 1886 sprängdes den nyss erhållna sammanslutningen genom svårigheten för socialisterna och icke-socialisterna att arbeta tillsammans. Denna oförenlighet uppenbarade sig, när den första skandinaviska fackföreningskongressen hölls i Göteborg. Den hufvudresolution, som då fattades, var af socialistisk natur, och detta vållade splittringen. Sedermera hafva dylika kongresser hållits 1888 i Köpenhamn, 1890 i Kristiania och 1892 i Malmö. Men i dessa hafva endast socialistiska föreningar deltagit. Socialisterna höllo samman på sitt håll och uppgingo år 1889 i den socialdemokratiska organisationen.

Hela utvecklingen af arbetarerörelsen sedan denna tid visar en serie konflikter mellan de socialistiska och de icke-socialistiska elementen bland arbetarne, om också de skarpaste divergenserna på sista åren visat benägenhet att lägga sig. En föreningsdag hafva arbetarne nu i första maj, hvars demonstrationer sedan 1890 tagit stora dimensioner. Ledningen vid dessa demonstrationer har tagits af det socialdemokratiska partiet, men på sista åren hafva icke-socialistiska föreningar talrikt deltagit i desamma, och i

denna anslutning torde man kunna finna en icke betydelslös ledning vid bedömandet af den stockholmska arbetarens ställning till socialismen.

Trots den splittring, som rådt och råder i fråga om socialismen, har emellertid sammanhållningen mellan dessa arbetareföreningar varit anmärkningsvärd. De äga som sagdt rätt betydliga kassor, och dessa äro i första hand afsedda dels för löpande utgifter, dels att bilda reservfond vid möjliga arbetsinställelser. Det är karakteristiskt för fackföreningarna, i motsats till hvad som är fallet med äldre arbetareföreningar, att kassornas hufvudändamål varit de förut uppgifna, och att först på senare tiden, särskildt i de socialistiska föreningarna, uppmärksamheten börjat fästas på sådana anordningar af kassorna, som att de skulle lämna understöd vid sjukdomsfall, till begravningshjälp o. d. Detta sammanhänger med den i inledningsorden antydda tendensen att låta de närliggande praktiska intressena få sin plats vid sidan af arbetet för den aflägsna framtiden. I sammanhang härmed står också den alltmera framträdande tendensen att så sparsamt som möjligt använda strejker som vapen för att vinna ett eller annat önskningsmål. I början af sin verksamhet gingo fackföreningarna i detta hänseende mera lättvindigt till väga. Men erfarenheten lärde dem den alldagliga sanningen, att strejker äro tveäggade vapen, hvilka såra icke blott motståndaren utan äfven den, hvilken handskas därmed. Flere af dessa föreningar hålla t. ex. en aflönad förtroendeman, hvars uppgift är att sköta protokoll, korrespondens m. m. Det har till och med händt, att en dylik förtroendeman varit så upptagen af sin syssla, att han uteslutande måst ägna sig åt den. Bland hans uppgifter har då varit, att äfven yttra sig om lämpligheten af strejk vid förefallande behof, och det förtjänar anmärkas, att dylika uttalanden mer än en gång varit afstyrkande och i följd däraf äfven direkt afstyrande.

* * *

Den makt, öfver hvilken dessa fackföreningar förfoga, är emellertid, som ofta har visat sig, allt annat än obetydlig. Denna makt har vunnits genom enighet och underkastelse för det hela, och det förtjänar anmärkas, att hvarje försök, som gjorts, att bilda fackföreningar bland kvinnliga yrkesidkare, hittills strandat på omöjligheten att åstadkomma någon sammanhållning. Det är också denna sammanhållning, som gjort, att *strejkrörelsen* under det sista decenniet spelat en så stor och utbredd roll inom hufvudstaden.

Sedd som en frukt af och i samband med fackföreningarna har denna rörelse, hvilken yttrat sina verkningar vid flerfaldiga tillfällen, sin särskilda plats vid framställning af Stockholms arbetareförhållanden. Det vore orättvist att förneka, att den mången gång framgått direkt ur behofvet, liksom man ej heller kan förbise, att den stundom användts vid tillfällen, när den icke kunnat försvaras. Här är emellertid icke stället att orda om det prin-

cipiellt riktiga eller oriktiga i tillgripandet af vare sig strejk eller lock-out, endast om att lämna några vinkar angående 1890-talets arbetareförhållanden i hufvudstaden. I utvecklingen af dessa förhållanden har emellertid strejkrörelsen varit en så ingripande faktor, att jag anser mig böra anföra ett par exempel på hithörande fall, emedan de lämna en icke oäfvnen inblick i de förhållanden, hvilka här beröras.

Jag erinrar först om den bekanta strejk, hvilken hamnarbetarne under 14 dagar anordnade för att få timpenningen höjd från 35 till 40 öre. I arbetarnes fordringar ingingo därjämte att få arbetstiden förkortad från 10 $\frac{1}{2}$ till 10 timmar samt att få middagstiden förlängd från 1 timme till 1 $\frac{1}{2}$. Denna sista önskan var viktigast ur den synpunkten, att vederbörande arbetare därigenom komme i tillfälle att kunna gå hem för att äta middag, i stället för att nödgas äta ute. Dessa fordringar genomdrefvos, och samtidigt höjdes olycksfallsförsäkringen från 1,000 till 1,800 kr. per individ. Denna strejk omfattade mellan 500 och 700 man.

Rörarbetarnes strejk år 1896 misslyckades, men medförde dock den fördelen, att principen om en fixerad minimilön fastslogs. Likaså misslyckades målarnes strejk. Man begärde 50 öre per timme, räknadt efter 10-timmars arbetsdag, i stället för 35 à 40, som var hvad som hittills plägat gifvas. 50 à 60 småmästare lära ha gått in på denna fordran, men de stora etablissemanten sade nej, och därmed var denna strejk avslutad.

Ganska lärrika äro skraddarnes strejk af 1891 och skomakarnes af år 1893, särskildt därigenom att de visa, hurusom strejker ej alltid röra sig enbart om lönefrågan. Skraddarnes rörde sig om tiden för uppgörandet af prislistor. I detta fack brukas nämligen den metod för betalningen, att man hvarje år uppgör en viss bestämd prislista för förfärdigandet af olika plagg eller detaljer inom yrket. Dessa prislistor variera dessutom i olika grader, så att första klassens etablissemant betala dyrare än andra, o. s. v. Inalles räknas skraddarnes finhet och i följd däraf betalningsförmåga i 4 klasser. Nu hade det varit bruket, att dessa prislistor uppgjordes fram mot vårsidan, men mästarne ville flytta tillbaka tiden och uppgöra dem tidigare på vintern. Härutaf fattade arbetarne den misstanken, att mästarne ville begagna sig af den rådande arbetslösheten för att trycka ned priserna, och för att förebygga detta anordnades strejk. Denna strejk gällde såsom sagdt tiden för uppgörandet af prislistorna. Genom mästarne sammanhållning misslyckades emellertid denna strejk i själfva hufvudfrågan, så att mästarne fortfarande bestämma tiden för prislistornas uppgörande. I stället fingo arbetarne den fördelen, att flere firmor uppflyttades i högre klass, d. v. s. till högre betalningsvillkor. Ja, man berättar till och med om en större firma, hvilken själfmant lär ha flyttat upp sig.

Skomakarnes strejk år 1893 hade en helt annan anledning. Den gällde principen om mästarne skyldighet eller icke-skyldighet att hålla verkstäder

åt sina arbetare. Som bekant finns det ju många arbetsgifvare inom skomakareyrket, hvilka hålla egna verkstäder. Men lika vanligt är det, att arbetaren mottager uppdraget och får utföra det hemma i sin bostad. Man kan lätt tänka sig, att detta slags arbete, utfördt i en bostad af ett rum och kök (för att ej tala om eventualiteten ett rum utan kök), ingalunda kan anses förenligt vare sig med sundhetens eller snygghetens fordringar inom ett hem. Trefnaden är naturligtvis alldeles tillspillogifven. Denna strejk anordnades alltså för att rensa luften i hemmen. Den misslyckades emellertid, och i stället för rätt till verkstäder fingo arbetarne tilläggsbetalning som godtgörelse för otrefnaden inomhus. Före denna strejk hade emellertid skomakeriarbetarnes fackförening hyrt 2 våningar i ett hus och inredt dessa till verkstäder för sina medlemmar, åt hvilka mot lindrig betalning inrymdes 50 verkstadsplatser. Det visade sig, att detta företag bar sig, och sedermera hafva några af de större firmorna inom branschen hyrt samma lokal och upplåtit den åt sina egna arbetare.

Som bevis på hvad fackföreningarna kunna uträtta, förtjänar meddelas, att under lock-uten för tobaksarbetarne underhöllos med arbetarnes egna medel omkring 1,200 personer under en tid af mellan 3 och 4 månader. Detta kostade enligt olika uppgifter 150,000 eller 200,000 kr.

En vidtgående sträfvan att uppnå bättre lefnadsförhållanden är byggnadsarbetarnes sträfvan att uppnå 10-timmars arbetstid i st. f. 12-timmars. Denna sträfvan började 1889 genom den misslyckade strejk, hvilken murarne då anordnade. Kom så 1893 öfveringeniör Andréés motion om införande af maximalarbetsdag, i hvad som rörde stadens arbetare. Mellan 1894 och 1896 har man sedan småningom lyckats att i olika fack bland byggnadsarbetare genomföra reformen. Så infördes 1895 10-timmars arbetsdag för de arbetare, som sysselsättas af Stockholms stad, dock med bibehållen timpenning. I samband härmed förtjänar nämnas, att murarne så småningom lyckats att *utan strejk* få upp sin timpenning till 50 öre.

Dessa få exempel visa några drag ur strejkernas historia, men de berätta ingenting om hvad dessa ofta långvariga strider mellan arbetare och arbetsgifvare kostat båda parterna. Att man på sista tiden alltmera börjat tveka att tillgripa strejken som medel att uppnå ett eller annat önskningsmål bevisar, att de experiment, som gjorts, varit dyrbara, men så länge vi sakna materialet till en ordnad arbetarestatistik, kunna dylika frågor i det stora hela endast antydningvis vidröras.

* * *

Det finns emellertid en stor arbetarerörelse, hvilken har en vidare omfattning, än hvad som kommit fackföreningsrörelsen till del, en rörelse, hvilken på ett fenomenalt sätt gripit omkring sig, och hvilken för närvarande är den största och mäktigaste af alla de rörelser, hvilka sträfvat att samla

skaror af arbetare under sina fanor. Jag menar nu *nykterhetsrörelsen*, hvilken så väl materiellt som moraliskt alltsedan början af 1880-talet spelat en så stor roll i den svenske arbetarens lif.

Det är bekant, att denna rörelse i hög grad gjort sig känd genom sin despotism och sina öfverdrifter, och det skulle vara mycket att säga om den inre karakter, som utmärkt densamma under dess utveckling. Från att under sin blygsamma början hafva varit en moralisk agitation afsedd att inverka på sedernas höjande genom särskildt brännvinssuperiets utrotande, har den förvandlats till en själfkär och mäktig herre, som vill spela en stor roll i landets lagstiftning, och som *de facto* inom sin sfer gått till mera pretentiösa ytterligheter än någon annan agitation gjort inom sin. Ensidigheten i sträfvan och synpunkter har naturligtvis hört tillsammans därmed att målet varit begränsadt till en enda sak. Detta har å ena sidan gifvit rörelsen en rent yttre styrka, men å andra sidan också betagit densamma icke så litet af den fängslande och andligen taget lyftande karakter, som andra, mera omstridda rörelser ägt.

Hvad nykterhetsrörelsen i det stora hela utträttat, vet emellertid hvar och en, hvilken genom sin verksamhet, genom studier, genom deltagande i välgörenhetens utsträckta arbete m. m. kommit i någon närmare beröring med arbetareklassen. Det finns väl f. n. knappast ett större etablissement, vare sig i Stockholm eller landsorten, till hvilket icke nykterhetsrörelsen utsträckt sin verksamhet, och där den icke räknar talrika medlemmar. Dess popularitet beror i hög grad därpå, att dess lära är så enkel och så påtaglig. Den säger till arbetaren: afstå från brännvinet, och du vinner en betydlig besparing och frid i ditt hem. Den vädjar till arbetarens egen erfarenhet, och den visar med lätthet, hurusom det plus, hvilket äfven ett måttligt bruk af spritdrycker lägger till hans utgifter, i förhållande till de oftast små inkomsterna, i själfva verket är ganska betydligt. Den har ett ofantligt öfvertag öfver hvarje annan agitation däruti, att den så lätt får kvinnorna på sin sida. Den måste uppnå detta, emedan den visar en direkt och *snabb* möjlighet att förbättra hemmens ekonomi, på samma gång den undanrödjer en af de farligaste fienderna till trefnaden och endrükten inom äktenskapen. Exemplen från grannar och bekanta behöfva endast ett eller ett par år för att verka öfvertygande, och själfva saken synes så enkel, att ett barn kan fatta den. Att i en stor stad superi skall finnas i stor skala, är naturligt. Men att mycket i detta afseende förbättrats, torde vara höjdt öfver allt tvifvel.

Redan på 1830- och 1840-talen fanns emellertid i Stockholm en nykterhetsrörelse, företrädd af den bekante Samuel Oven († 1854) och pastor Scott. Dessa båda stiftade tillsammans år 1832 Kungsholms nykterhetsförening, som sedermera en tid både lefde och utvecklades. Emellertid utdog småningom denna rörelse, och först på 1880-talet började nykterismen i dess nuvarande form.

Karakteristiskt nog började denna rörelse ej först i Stockholm. Den utgick från Göteborg (1879), och innan man i Stockholm lyckades att få någon organisation till stånd, torde omkring ett tjugotal landsortsstäder hafva haft egna goodtemplarloger. Stockholms anda är icke egentligen puritansk, och återhållsamheten ligger icke i folklynnnet. Emellertid nådde tidens mest utbredda arbetarerörelse äfven hit, och 1880 i mars stiftades här den första goodtemparlogen.

Detta gaf signalen till den lifliga verksamhet, hvilken haft till följd bildandet af en hel serie loger och föreningar. Början var ringa. Den första goodtemplarlogen i Sverige räknade sammanlagdt 1,450 medlemmar, hvilka nu vuxit till 80,000. För att visa, huru siffrorna stigit, meddelas här utvecklingen af goodtemplarordens numerär. Sänkningen i antal åren 1887—89 beror på en schism, hvarvid en utbrytning ur världsgoodtemplarorden ägde rum. Siffrorna ställa sig sålunda, räknadt från de respektive årens början:

1880	1,450	1886	59,934	1892	48,453
1881	3,337	1887	60,113	1893	50,090
1882	13,586	1888	58,014	1894	55,462
1883	47,956	1889	41,917	1895	59,638
1884	57,935	1890	40,305	1896	68,739
1885	65,474	1891	45,436	1897	öfver 80,000

Schismerna inom nykterhetsrörelsen hafva emellertid under årens lopp varit särdeles starka, och detta har gifvit anledning till bildandet af en hel massa separatföreningar. De mest olika fraktioner — från socialister till pietistiska läsare — hafva enats i nykterhetsfrågan. Men då man velat med denna förbinda äfven andra åsikter, har debatten börjat och naturligtvis slutat med schism.

En af de äldsta grenar af nykterhetsrörelsen, som finnes i vårt land, är Hoppets Här. Den daterar sig ända från början af 1870-talet. Men då dess verksamhet numera väsentligen är begränsad till ett enda landskap (Medelpad), omnämnes den i detta sammanhang endast för fullständighetens skull. Utom världsgoodtemplarorden, hvars medlemmar i Stockholm torde uppgå till omkring 1,800, hafva vi Templarorden, som 1884 först bildades i Göteborg. Den räknar nu 3,000 medlemmar i Stockholm och 35,000 öfver hela landet. En af de största nykterhetsföreningarna är vidare »Blå Bandet», som räknar 3,000 medlemmar i Stockholm och öfver 80,000 i hela Sverige. »Blå Bandet» utgör den speciellt religiösa fraktionen af nykterhetsrörelsen, och torde den kunna anses ha sin stora numerär att tacka för sitt samband med den frikyrkliga rörelsen i allmänhet. Nationalgoodtemplarorden är en utbrytning ur den gamla goodtemplarorden och har ett medlemsantal af 25,000, hvaraf 1,000 torde komma på Stockholm.

Utom dessa stora nykterhetsförbund existera en hel del smärre. Bland dem märkes först »folkskollärarnes helnykterhetsförbund», som i Stockholm

torde räkna omkring 50 medlemmar. Vidare träffa vi på Nationaltemplarorden, som har en något friare karakter än den egentliga Templarorden, hvarur den utbrutit sig. De strängt religiösa lägga medlemmarne till last, att de tolerera »politiska diskussioner och dans» vid sina möten — något som för mindre betänksamma personer torde synas föga samhällsvådligt. Nykterhetsorden Verdandi har socialistisk karakter, är bildad 1896 och synes hafva uppkommit inom de fritänkande element bland arbetarne, hvilka satt absolutismen på sitt program. Den räknar mellan 4 och 500 medlemmar. Nationalnykterhetsförbundet räknar mellan 200 och 300 medlemmar och har den egendomligheten, att denna förening är organiserad i stil med frälsningsarmén. Medlemmarne uppträda i ett slags uniform och hylla glädjen. Men därmed upphör också likheten med frälsningsarmén, ty medlemmarne älska framför allt dansen, och de använda denna hellre än att diskutera religion och politik, hvilket inom denna förening är förbjudet. Slutligen hafva vi utanför dessa föreningar Svenska nykterhets-sällskapet, hvars ordförande är generaldirektör S. Wieselgren, samt Svenska nykterhetsförbundet, hvars banérförare är doktor E. W. Wretling. Och sist men icke sämst nämna vi den nya grupp af nykterister, som kallar sig för Svenska national-nykterhetsförbundet. Denna förening är en utbrytning ur National-goodtemplarorden och består af ett sansadt fåtal, som ej ville deltaga i striden mot iskällardricka såsom en skadlig rusdryck. De betraktas icke med alltför blida ögon af absolutisterna, något som ju är vanligt med män, hvilka opponera sig mot en i någon riktning alltför ensidig fanatism.

Emellertid torde redan siffrorna gifva vid handen hur aktningssjundande denna rörelse är. Det torde ej vara för högt beräknadt, om man i likhet med nykteristerna själfva anslår absolutisternas antal i Sverige till sammanlagdt omkring 300,000. Sedan nu rörelsen stadgat sig, ledes densamma från Stockholm. Här finnes centralstyrelsen och de ledande personerna. Härifrån utgifvas de viktigaste tidningarna. Härifrån gifves parolen till det deltagande i kampen på den politiska arenan, som karakteriserat de sista årens nykterhetsrörelse.

De pekuniära resurser, öfver hvilka dessa föreningar disponera, äro högst aktningssvärda. De äga landet rundt flere hundra egna byggnader, samlingshus m. m. Deras försäkrings- och sjukkassor äro tilltagna i stor stil, och det uppgifves, att dessa kassor i sjukhjälp och vid dödsfall säkert redan utbetalt öfver en million kronor. Särskildt anmärkningsvärdt är försäkringsväsendet inom så väl Templar- som Goodtemplarorden. Det är baserad på uttaxering vid hvarje dödsfall med särskilda stipulationer för sådana eventualiteter som epidemier, och det har genom denna betalningsmetod vunnit stor anslutning inom hela arbetareklassen.

* * *

Af alla de olika rörelser, agitationer m. m., hvilka karakterisera de nuvarande arbetareförhållandena inom Stockholm, torde dock ingen vara af så ingripande betydelse som den *socialdemokratiska*. Här är icke platsen att lämna en fullständig redogörelse för den rörelse, hvars utveckling ända till den dag i dag är starkare än något annat samhällsfenomen tryckt sin prägel på slutet af detta århundrade. Rörelsen daterar sig i Stockholm egentligen från den tid, då redaktör Hjalmar Branting utgaf den radikala tidningen »Tiden», vid hvars upphörande tidningen »Social-demokraten» fanns som veckotidning och senare öfvergick till daglig. Socialismens utveckling tillhör den politiska historien, och hvad den verkat t. ex. genom sitt rikhaltiga bibliotek, uppkommet på initiativ af arbetarne själfva, är berördt på annat ställe i denna bok. Här bör blott ännu nämnas — till de antydningar, hvilka förekomma i samband med framställningen af fackföreningarna — att detta parti i juli år 1896 ägde 12,203 betalande medlemmar, hvarjämte det i en redogörelse af detta slag ej får glömmas, att partiets förnämste chef i närvarande stund är medlem af den svenska riksdagen.

* * *

Till en framställning af arbetareförhållandena i Stockholm, äfven en så kortfattad och episodisk som den föreliggande, hör utan tvifvel en redogörelse äfven för arbetarnes lönevillkor och bostadsförhållanden, de två grundfaktorer, efter hvilka man i allmänhet plägar bedöma deras lefnadsförhållanden. Tyvärr är det dock svårt, för att icke säga omöjligt, att med det ringa faktiska material, som i detta fall föreligger, lämna exakta svar på dessa och därmed sammanhängande frågor. Bristen på en verklig arbetarstatistik är härvidlag särdeles kännbar, och de få försök att på privat väg insamla uppgifter, hvilka verkligen blifvit gjorda, lämna endast möjligheter till rent approximativa slutsatser.

Hvad man med säkerhet kan säga angående lönevillkoren är, att dessa ställa sig något olika inom olika yrken. Den som skrifver detta, gjorde för några år sedan på uppdrag af styrelsen för den Lorénska stiftelsen undersökningar angående tvenne fabriker i Stockholm, följande den metoden att utvälja ett etablissement, som ansågs erbjuda höga löneförmåner, och ett annat, hvilket syntes stå på den motsatta sidan i fråga om arbetsförtjänst. Kontrasten var i själfva verket ganska stor, och jag tager mig friheten att ur detta arbete (tryckt 1894) meddela några af de resultat, hvilka undersökningen gaf vid handen.

Bland de arbetare, hvilka nått högst i lönegrad, äro lönevillkoren ofta så goda, att den med dessa förhållanden obekante säkert skall känna sig öfverraskad öfver de belopp, till hvilka arbetslöner i lyckliga fall verkligen kunna uppgå. I främsta fallet torde härvid böra nämnas aktiebolaget Separator, där lönerna genomgående lära stå mycket högt. Men äfven vid den

verkstad, som undersökningen gällde, voro förhållandena särdeles tillfredsställande. Lönerna gå där i vissa fall upp till 50 kr. per vecka. I högst få fall sjunker lönen till 18 kr. per vecka. Oftast står den på 20 à 25 kr., d. v. s. en årslön af 1,000 à 1,200 kronor. Och det är härvid att märka, att samtliga dessa uppgifter härröra från arbetarne själfva och alltså svårigen kunna vara för högt tilltagna. Kontrasten häremot är vid etablissemment med låga löner mycket stor. Den högsta lön, jag där lyckades finna, var på 16 kr. i veckan, och för ett icke obetydligt antal gick lönen ned till 9 à 10 kr. per vecka. Alla dessa uppgifter gälla gifta arbetare, yngre så väl som äldre, med eller utan familj, och det torde här som oftast få förutsättas, att ytterlighetsfallen både på godt och ondt icke äro alltför tabrika. Dock är det tyvärr ganska säkert, att man oftast påträffar de ytterst låga lönerna än motsatsen.

Betraktar man åter arbetarnes bostadsförhållanden, skall man finna, att förhållandena härvidlag oftast stå i direkt proportion till lönevillkoren. Bland de bättre stadda arbetarne äro lägenheter på 2 rum och kök ingen ovanlighet, och lägenheter på 1 rum och kök höra till regeln. Men kommer man det ringaste ned på löner af exempelvis 13 à 14 kr. pr vecka — och detta är en lön, med hvilken blott alltför många få nöja sig — då försvinner ofta rummet, och för familjen återstår endast köket som dess allt i alla. Huru många som kunna komma att bo i samma rum, är en fråga, hvilken ej är god att besvara. Att 7 à 10 personer ofta dela en dylik lägenhet, torde ej vara öfverdrifvet att påstå, och detta står då i samband med ett förhållande, hvilket torde särdeles skadligt inverka på familjelifvet inom Stockholms arbetarekretsar. Jag menar härvidlag *inneboendesystemet*, som består däruti att en familj utom sina egna medlemmar inom det trånga utrymmet af 1 rum eller 1 rum och kök mottager en eller flere ogifta män och kvinnor som nattlogerare. Någon annan benämning kan man ej gifva sättet att innebo, ty vederbörande betala i allmänhet endast för rätten att tillbringa natten under tak, och om något hemlif kan i allmänhet ej vara tal. När man då vet, att det absolut öfvervägande flertalet af Stockholms ogifta arbetare begagna sig af detta sätt att finna bostad, kan man göra sig en föreställning om hvilken utsträckning detta system tagit.¹

Detta är utan tvifvel en af de viktigaste sidorna vid hela den härvarande ståndpunkten af arbetarefrågan, äfvensom en af dem, hvilka snarast af alla kräfva och erkännas kräfva sin lösning. I 1895 års kommunalberättelse finnas inryckta statistiska tabeller angående bostads- och andra lägenheter i Stockholm, hvilka i sin mån oförtydbart visa, att det just är de små lägenheterna, på hvilka Stockholm lider brist. Bostadsbristen bland den fattiga

¹ Enligt den af dr Key-Åberg verkställda utredningen af stockholmsarbetarnes bostadsförhållanden voro vid 1895 års slut icke färre än 38,980 personer, eller 24.9 procent af *hela* den då mantalsskrifna arbetarebefolkningen, inneboende.

befolkningen under vintern 1896—97 har på ett ännu kännbarare sätt visat detta. Där har ej varit fråga om överbefolkning *inom rummen*. Det har varit fråga om, att familjer i stor skala måst bo på gatan, och huru stora ansträngningar som också gjorts för att råda bot på det onda, hafva dessa dock visat sig vara otillräckliga.

Och dock är bostadsfrågan för hela arbetareklassens framtid kanske för tillfället den viktigaste af alla. Jag tillåter mig härvidlag att citera ett ställe ur samma arbete, där de sista uppgifterna tagits, emedan jag ej kan uttrycka denna sak på annat sätt, än jag förut gjort.

Och hvarför är bostadsfrågan så omfattande och så ofta diskuterad? För fackmannen lönar det knappt mödan att upprepa det. För öfriga läsare torde det åter ej nog ofta kunna upprepas.

Bostaden är hemmets yttre, praktiska grundval. Utan en sund och renlig bostad, där trefnaden ej förstöres genom påtvingade hyresgäster, och där hälsan ej tager skada genom kyla eller fukt, är icke något hemlif tänkbart. Ur sedlig synpunkt, ej mindre än ur sanitär, är det en af vårt arbetarelivs kräftsador, att inneboendesystemet spelar den roll, som det gör inom den arbetande klassens hemlif. Detta alstrar en råhet i sederna och en förvildning i tänkesätten, som ingen statistik kan komma på spåren, men hvarom sedeskildraren — med risk att förlora sitt goda namn och rykte — ensam kan gifva en aning. Det förstör kvinnornas heder och människans ansvarighetskänsla, ja, det torde ej vara alldeles utan skuld i den lastens brådmodighet hos barn vid 12 år — och stundom därunder — hvarom fattigläkare, präster och alla, som haft med fattigvården att göra, kunna berätta — ja, som man ej sällan kan iakttaga på gatorna. Det förtager slutligen från bostaden den sista resten af den känsla, som ligger i ordet hem, och förvandlar den till en plats, där män och kvinnor djuriskt insomna om hvarandra, utan att någon morgondag kan gifva förhoppningen om ett bättre.

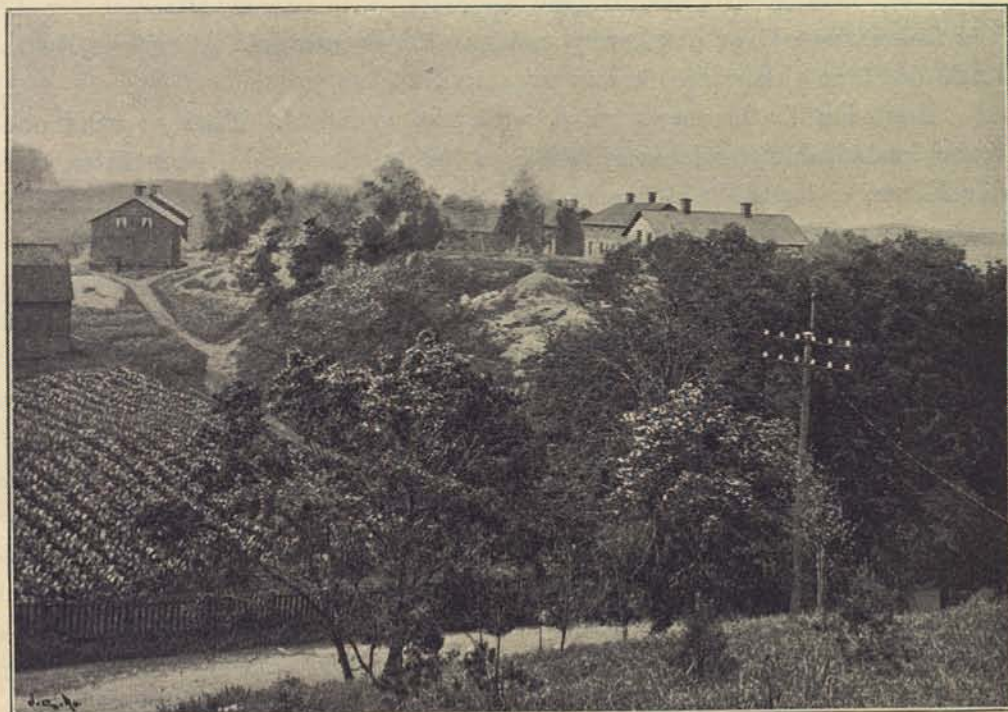
Och äfven om detta system kunde aflägsnas eller tänkas borta, så blir det dock ett — om också mindre — missförhållande, när efter hvarandra sju barn eller flera aflas och födas i samma rum, under det att gossarne stundom hinna växa till män och flickorna till kvinnor, utan att hafva vunnit mera i lifvet än att slungas in i en fabrik liksom föräldrarna och sedan få bidraga att hålla vid lif denna lilla bikupa af människor, hvilka icke ens åtnjuta fördelen af frisk luft och en ensam bädd.

»Gif oss bättre arbetarebostäder», yttrade en gång en filantrop, »och Stockholm skall inom tjugu år hafva en bättre arbetarebefolkning.»

Den, som yttrade detta, hade en vidsträckt och mångårig kännedom om Stockholms arbetarevärld, och uttrycket torde ej vara för starkt. Studerar man arbetarnes lefnadsvillkor, vare sig här i Stockholm eller i de stora världsentra, har man städse funnit, att när i det dagliga lifvets lilla kamp mellan utgifter och inkomster debet och kredit vägra att stämma öfverens,

är det nästan alltid utgifterna för *bostad*, hvilka först och främst blifva omöjliga att honorera. För dem, hvilka sträfva efter en successiv lösning af arbetarefrågan och icke ställa sina framtidsförhoppningar på en revolutionär omgestaltning af hela samhället, har det länge varit ett önskningsmål att i stor skala kunna bereda arbetare bostäder för ett pris, understigande det, hvilket enbart betingas af lagen för tillgång och efterfrågan.

I flera af Europas större städer ha försök blifvit gjorda att uppbygga arbetarebostäder, hvilka uthyras till billiga pris, och i Stockholm har denna fråga länge varit beaktad. På uppdrag af Stockholms stadsfullmäktige har

A. Rydén fot.

46. Tanto sockerbruks arbetarebostäder.

dr Key-Åberg upprättat en statistisk undersökning af arbetarnes bostadsförhållanden i hufvudstaden, afsedd att tjäna som underlag för blifvande praktiskt ingripande.

Af denna undersökning framgår, att i Stockholm, där så ofantligt mycket återstår att göra i arbetarebostadsfrågan, dock åtskilligt, som kan förtjäna omnämnas, redan blifvit gjort för åstadkommande af sunda och billiga arbetarebostäder. Dels hafva några, ehuru ej särdeles många, af de större industriella anläggningarna beredt särskilda bostäder åt sina arbetare. I främsta rummet bland dessa bör nämnas Rörstrands porslinsfabrik, af hvars till inemot 900 personer uppgående arbetarepersonal icke färre än 378 bo i fabriken tillhöriga eller af densamma förhyrda bostäder, inredda uti 19 särskilda hus. Vidare har Bolinders mekaniska verkstad åt sin

personal upplåtit 230 bostadslägenheter om tillsammans 310 rum och 201 kök; en del af dessa bostäder bestå af små rödfärgade trähus, belägna på bergen bakom Kungsholms kyrka, och ehuru de sakna alla nutidsbekvämligheter, föredraga arbetarne dessa gamla kåkar med sina trädgårdstäppor vida framför de nyare arbetarekasernerna. Arbetarebostäder af mera modern typ har däremot Tanto sockerbruk låtit uppföra. Dessa, till antalet sex och inrymmande tillsammans 31 familjer och 24 ogifta kvinnor, hafva ett fritt och luftigt läge på en höjd ofvanför fabriken med utsikt öfver Tantolunden och Årstaviken. Öfriga fabriker med egna arbetarebostäder äro Stockholms

A. Rydin fot.

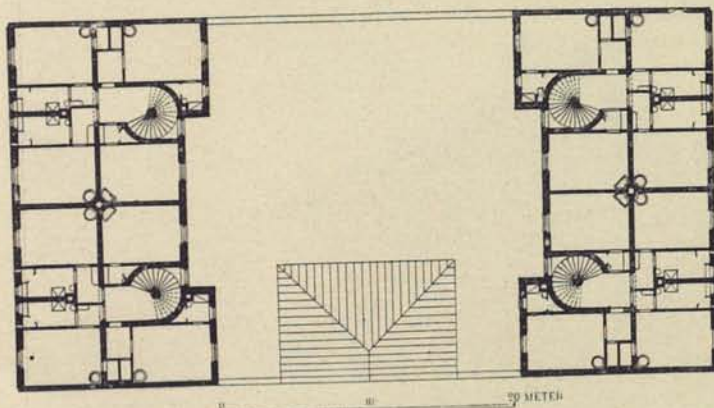
47. Byggnadsaktiebolaget S:t Eriks arbetarebostäder vid Skånegatan.

bomullsspinneri, Liljeholmens stearinfabrik, Bergsunds och Ludvigsbergs mekaniska verkstäder samt några få andra.

Ett sätt att bereda bostäder åt arbetarklassen eller i allmänhet de mindre bemedlade syntes en gång på väg att få stor utbredning i Stockholm. Det var genom de s. k. »bostadsföreningarna», hvilka framkallades af den stora bristen på smärre lägenheter under 1870-talet och som särskildt under den lifliga byggnadsverksamheten i början af 1880-talet uppstodo i stort antal. Dessa föreningsars syfte var att uppbygga hus, i hvilka de särskilda lägenheterna skulle utgöra »egna hem» för föreningsmedlemmarna, och de voro helt och hållet grundade på själfhjälpl. Emellertid torde i många fall deltagarna hafva missräknat sig på sin förmåga att bära de med företagen förbundna kostnaderna eller på de därpå väntade fördelarna, ty många

bostadsföreningar hafva nu upphört och på det sista årtiondet hafva knapast några nya uppstått. Ännu fortleva dock öfver 50 dylika föreningar, ägare af ett något större antal egendommar, spridda i alla de yttre stadsdelarna, men företrädesvis belägna på Östermalm och i Vasastaden.

Bland företag, som uteslutande afse att åstadkomma arbetarbostäder till uthyrning, är »Byggnadsaktiebolaget S:t Erik» det äldsta. Detta bolag, stadfästadt 1875, har utvecklat en ganska omfattande verksamhet: det äger 3 fyrvånings stenhus vid Norrtullsgatan, 6 tvåvånings stenhus vid Skånegatan (fig. 47) samt åtskilliga trähus på Kungsholmen, Östermalm och Söder, och sedan stadsfullmäktige på billiga villkor upplåtit byggnadstomter, är det nu meningen att ytterligare utvidga bolagets verksamhet. Bland öfriga företag med liknande syfte må nämnas »Byggnadsaktiebolaget Manhem» (stadf. 1894), som utöfvar sin verksamhet på Södermalm, och »Bostads-

48. Plan af »Stockholms arbetarehems» byggnader, Sibyllegatan n:r 52.

aktiebolaget Fridhem», som vid Karls-
vik på Kungsholmen
håller på att uppföra
två stora femvånings-
hus, inredda efter
delvis nya, i Stock-
holm ej förut tilläm-
pade principer.

De nämnda bo-
lagen äro emellertid
att betrakta såsom
rena affärsföretag;

årsvinsten är i »S:t Erik» visserligen begränsad, men dock satt så högt som till 6 procent. En vida mera framskjuten plats har däremot det filantropiska syftet fått i ett par andra företag, af hvilka det äldsta, numera benämndt »Aktiebolaget Stockholms Arbetarehem», har sin särskilda egendomliga historia, hvarom i detta sammanhang bör erinras. Exemplet visar hvad som med energi och offervillighet äfven på privat väg kan åstadkommas och huru ansträngningar, som försiggå i det tysta och verka med jämförelsevis små medel, ofta kunna leda till betydande resultat. Historien är i korthet följande.

En i Stockholm bosatt äldre dam, fröken Agnès Lagerstedt, hade länge genom personligt umgänge med hufvudstadens fattiga och intresse för deras välfärd lärt att känna deras förhållanden och blifvit förtrogen med deras lif. Hon såg, att deras små medel i regeln icke räckte till för att skaffa dem den lifvets nödtröft, som är det nödvändiga underlaget för ett rättskaffens och lyckligt lif, och hon såg sig om efter ett medel att i sin mån kunna uträtta något för dem, hvilka lida mest af de rådande missförhållandena.

På Östermalm, strax bakom f. d. cirkusbyggnaden, finnes en samling låga byggnader, hvilka tillhöra Stockholms stad och där för ej länge sedan de mest eländiga förhållanden varit rådande (se bilden af Nybergsgränd fig. 213 i afd. XXVI). Där härskade ej blott nöd, utan äfven last. Kvarteret hörde till de sämst beryktade i Stockholm, och de, hvilka bodde där, förde en tillvaro, som var lika dålig som osäker.

Fröken Lagerstedt lyckades att på stadens vägnar få öfvertaga vicevärdskapet för detta kvarter. Hon tog billiga hyror, indref dem skonamt och i små poster, ansträngde sig för att skaffa de där boende arbete under påkommen arbetsbrist och kom på detta sätt till familjerna i ett förhållande, hvilket var ett annat än hvad som vanligen plägar vara fallet med en vicevärd eller vicevärdinna. Framför allt gjorde hon till ett villkor — med anledning af de billiga hyrorna — att hyresgästerna ej skulle ha rättighet att mottaga inneboende.

Emellertid kröntes detta försök med en ovanlig framgång. Detta kvarter är nu bebodt af ordentliga och arbetsamma hyresgäster, och stadens vicevärdinna har varit i stånd att småningom förbättra bostäderna, på samma gång som hon tillsett att de, hvilka voro i behof däraf, fingo arbete vid de företagna reparationerna. Samtidigt lyckades hon att i huset n:r 12 vid Nybergsgränd inrätta en specerihandel. Denna är anordnad på sådana grunder, att kvarterets arbetare, i den händelse vinst uppstår, få del af denna vinst.

Den lyckliga utgången af detta försök bidrog emellertid att fästa tanken på möjligheten af samma idé's utveckling i större skala. Det ofvan nämnda aktiebolaget bildades 1891, och småningom färdigbyggdes ej mindre än två större stenhus, som uthyras efter likartade principer.

Dessa äro belägna mellan Sibylle- och Jungfrugatorna. Tillsammans innehålla de icke mindre än 65 lägenheter. Af dessa utgöras de flesta af ett stort rum och kök eller ock ett stort rum utan kök, men med spiskakelugn. Prisen för dessa lägenheter varierar mellan 15 och 10 kr. i månaden. Därjämte finnas några få rum, afsedda för ogifta. Inom byggnaden är dessutom inredd en samlingssal, afsedd dels för andaktsstunder, dels att tjäna till en läsesalong, där hyresgästerna äga tillfälle att läsa så väl böcker som tidningar. På gården finnas tvättstuga och badrum, och man hoppas framdeles kunna pryda densamma med planteringar. Lägenheterna äro därjämte särdeles inventiöst inredda, i det att snart sagdt hvarje tumsbredd blifvit begagnad till hyresgästernas bekvämlighet. Också äro alla lägenheter städse upptagna, och efterfrågan har varit tredubbelt större än tillgången. För närvarande äro på samma tomt ytterligare tre hus om inalles 75 lägenheter under uppförande.

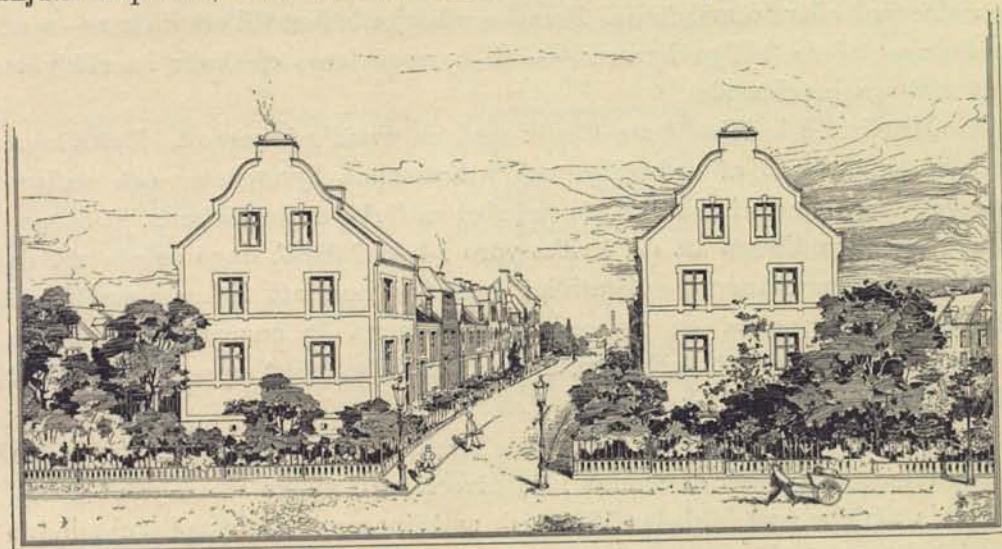
Hyreskontraktet innehåller tre punkter, hvilka äro väl ägnade att gifva en föreställning om den anda, man önskar göra härskande i arbetarehemmet:

1. Att ej utan styrelsens medgifvande hafva någon s. k. inneboende.
 2. Att ej störa ordning och trefnad genom osnygghet eller oskickligt uppförande, hvartill framför allt räknas dryckenskap, äfven utan våldsamma eller störande uppträden.

3. Att tillse att barn ej genom skrifning å väggar och i trappor eller på annat sätt osnygga eller fördärfa egendomen samt att förstugor, trappor, portgångar och trottoarer ej begagnas till lek- eller samlingsplats.

Det säger sig dessutom själf, att betalningen *enligt kontraktet* erlägges per månad och icke per kvartal.

En särskildt anmärkningsvärd omständighet är, att de, som samman-skjutit kapitalet, icke beräkna mera än 4 procent på sina penningar; det

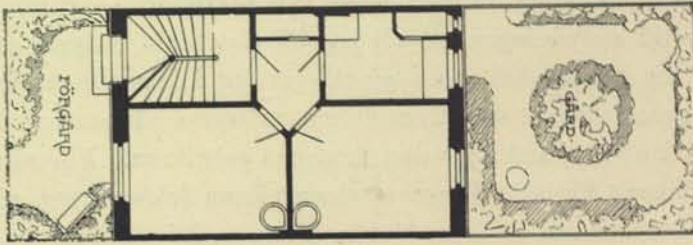
49. Bostadsaktiebolaget Holmias under uppförande varande arbetarebostäder i kv. Ängsknarren.

har därigenom blifvit möjligt att sätta hyrorna så lågt, att dessa bostäder bli en verklig välgärning för dem, hvilka komma att innehafva dem.

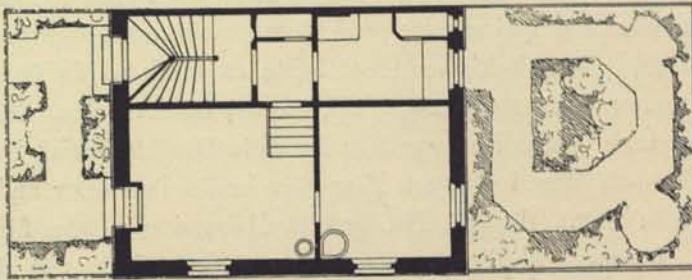
Detta är ett exempel på hvad som med en ringa början kan uppnås, och det förtjänar att icke glömmas i ett arbete, som skall hugfästa minnet af en för Stockholms stad betydelsefull epok.

Ett företag, byggdt på enahanda princip af begränsad vinstutdelning (4 %), har på senaste tid grundats, och inger tack vare rikliga tillgångar — det tecknade aktiekapitalet uppgår till en half million — förhoppning om en storartad och välsignelsebringande verksamhet. Det är »Bostadsaktiebolaget Holmia» (stadf. 1896), som afser att dels på Kungsholmen, dels på Södermalm, dels äfven i Vasastaden uppföra lämpliga och sunda bostäder för arbetare. Början är gjord på Kungsholmen, där i det af bolaget förvärfvade kvarteret Ängsknarren för närvarande äro under uppförande tvenne tvåvånings huslängor efter köpenhamssystem, hvilkas inredning närmare

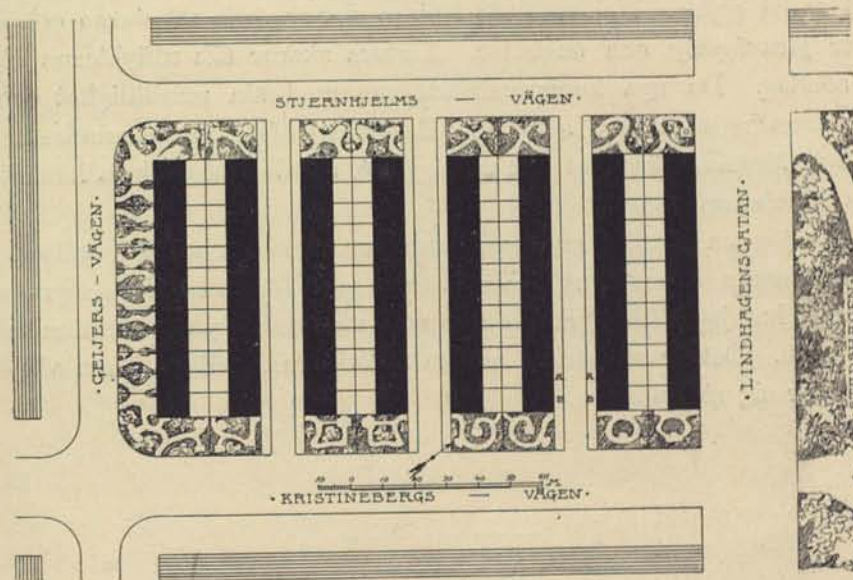
framgår af de bifogade afbildningarna. Det är meningen att framdeles uppföra ytterligare 6 liknande längor i samma kvarter. Äfven på Södermalm,

Lägenhet A å nedanstående plan.

Lägenhet B å nedanstående plan.

50. Plan af bolaget Holmias arbetarebostäder i kv. Ångsknarren. Längorna AB, AB under uppförande, de öfriga föreslagna.

i kvarteret Masken, har bolaget inköpt tomter, å hvilka skola uppföras större hus, hvart och ett rymmande 6 å 7 arbetarefamiljer.

* * *

Angående ett så rikt ämne som arbetareförhållandena i Stockholm skulle naturligtvis oändligt mycket finnas att tillägga. Men då omständigheterna — särdeles den knappa tiden och utrymmet — gjort, att jag här måst stanna vid antydningar, så vill jag till sist blott tillägga, att det ingalunda varit en tillfällighet, som gjort, att jag i främsta rummet sökt att skissera *föreningsväsendet* bland nutidens arbetare. Ingenting är i själfva verket mera karakteristiskt för den moderne arbetaren. Föreningsväsendet har ombildat hans föreställningar, omskapat hans åskådningar, gifvit honom en ställning i opinionen så framskjuten, att en reaktion häremot redan börjat ligga i luften, gjort honom själf — för att begagna ett gängse slagord — »klassmedveten» och gifvit honom vapen i hand att bygga sin egen framtid. Föreningsväsendet har i ej mindre grad inom Stockholm förändrat arbetarens hela privata lif. Man behöfver blott kasta en blick på de förströelser, åt hvilka han numera ägnar sin lediga tid, för att märka detta. Man jämföre nutiden med t. ex. de skildringar från forntida Stockholmslif, hvilka finnas inströdda här och där i August Blanchés berättelser eller andra samtida skildringar från forna dagar. Nu är det diskussionsmöten, föreningsammanskomster, basarer till förmån för kassor — hela detta nät af nytta och nöje i förening, som upptager storstadsarbetarens lediga tid. Och om sommaren är det icke längre matsäcksknyten, matkorgen och de små kotteriernas utflykt i det gröna. Nej, samlade i stora skaror, fylla arbetarne och deras familjer järnvägståg och ångbåtar. I stora skaror ske utflykterna söndag efter söndag. De nya kommunikationerna med sin prisbillighet och sin snabba föreningsmöjlighet hafva öppnat vägarna äfven för de mindre bemedlade, och föreningsväsendet har möjliggjort, att de i stor skala kommit att anlitas af arbetareklassen.

När jag en söndag om sommaren ser en sådan ångbåt, fullsatt med arbetareklassens kvinnor och män, löfvad och för full musik, styra ut på strömmen, har jag alltid tyckt mig se som en symbol på kontrasten mellan förr och nu. Det är samverkan mellan individerna, hvilken äfven vid detta tillfälle gör sig gällande.